

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Lucas Andreas e.o.
Stadsdeel Nieuw-West**
BO 12-117 Amsterdam 2012

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	10
3.3.1 Ontginningen	10
3.3.2 Sloterdijkmeer(polder)	11
3.3.3 Verstedelijking	12
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	15
3.4.1 Archeologische Monumentenkaart en Cultuurhistorische Waardenkaart	15
3.4.2 Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied	15
3.4.3 Bodemopbouw	17
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	17
4 Archeologische verwachtingskaart	18
5 Archeologische beleidskaart	20
Conclusie	21
Bronnen	22
Appendix I: beleidsvarianten, stroomschema	23

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van Stadsdeel Nieuw-West een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor bestemmingsplangebied Lucas Andreas e.o. Dit is bedoeld om een beeld te krijgen van de ondergrondse cultuurhistorische waarden die in het plangebied aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq. documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling vanaf de Late Middeleeuwen tot in de 20ste eeuw van de voormalige Sloter Binnenpolder en Sloterdijkmeerpolder waarin bestemmingsplangebied Lucas Andreas e.o. is gelegen. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de directe omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijk- topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

De archeologische verwachtingskaart (p. 18) bestaat uit zes zones met een negatieve archeologische verwachting. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de eventueel vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd.

De beleidskaart telt één beleidszone (p. 20). Voor deze zone is gespecificeerd dat er geen archeologisch vervolgonderzoek in de bouwplanontwikkeling nodig is.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen, dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van Stadsdeel Nieuw-West heeft BMA een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten behoeve van het bestemmingsplangebied Lucas Andreas e.o., Stadsdeel Nieuw-West.

Met het bureauonderzoek wordt een overzicht gegeven van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Lucas Andreas e.o. wordt in het noorden begrensd door de Jan van Galenstraat, in het oosten door het oost-talud van de Einsteinweg, in het zuiden door de Jan Voermanstraat en de Jan Evertsenstraat en in het westen door het oost-talud van de Ringspoordijk.

1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever Stadsdeel Nieuw-West
Contactpersoon Dhr. mr. F. van Beek
Adres Postbus 2003
Postcode / plaats 1000 CA Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25 D
ARCHIS meldingsnr.	54536	ARCHIS afmeldingsnr.	44069
X-coördinaat NW	117.451	Y-coördinaat NW	487.387
X-coördinaat NO	117.927	Y-coördinaat NO	487.311
X-coördinaat ZO	117.835	Y-coördinaat ZO	487.837
X-coördinaat ZW	117.203	Y-coördinaat ZW	487.074

Locatie

1 Plangebied Lucas Andreas e.o.

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad landschap en Cultuurhistorie en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

³ Provincie Noord-Holland, 2010.

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwingreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

⁴ BMA, 2005

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond op gemiddeld 2 à 3 m ÷ NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

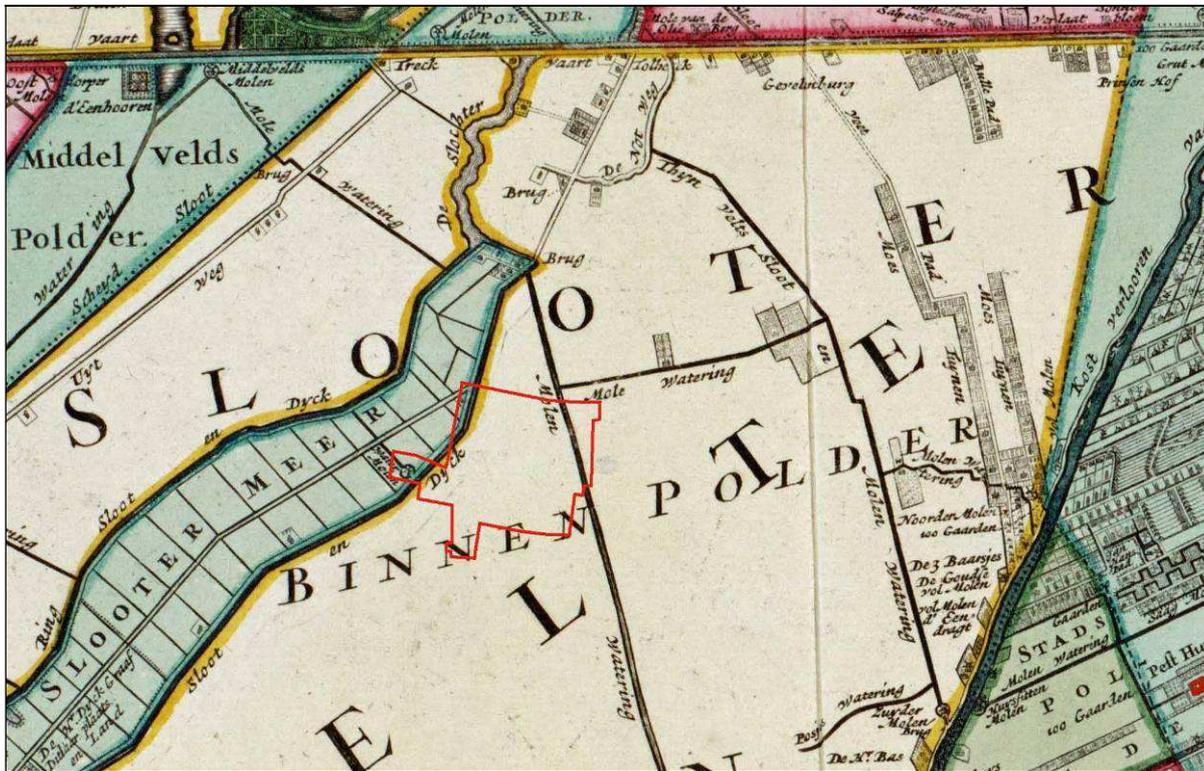
De vroegste sporen van menselijke bewoning of activiteiten binnen het gemeentelijk gebied van Amsterdam gaan dankzij recente vondsten in de Noord/Zuidlijn bouwputten op het Damrak en Rokin terug tot het late Neolithicum (ca. 2.400 v. Chr.). Ook rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn dergelijke oude vindplaatsen.

De oudste stedelijke bewoningssporen, voor zover nu archeologisch bekend, beginnen in de 12de eeuw en zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk die in het laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekafe en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurten de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een aarden wal met 11 bolwerken ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. De nieuwe bakstenen stadswal kreeg in totaal 26 bolwerken en had een gracht in het tracé van de huidige Singelgracht. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ kwamen de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

Het Plangebied Lucas Andreas e.o. ligt in de voormalige Sloterbinnenpolder aan de rand van de voormalige Sloterdijkmeerpolder. Tegenwoordig ligt het op de grens van de buurten Overtoomse Veld en Slotervaart in stadsdeel Nieuw-West. Voor de historisch-topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van Nicolaes Visscher (ca. 1700), de Topografisch Militaire Kaart (1854) en de kaarten van Publieke Werken uit 1952 en 1961.

2 Het plangebied (rood omlijnd) in de Sloter Binnenpolder op de kaart van Visscher uit ca. 1700

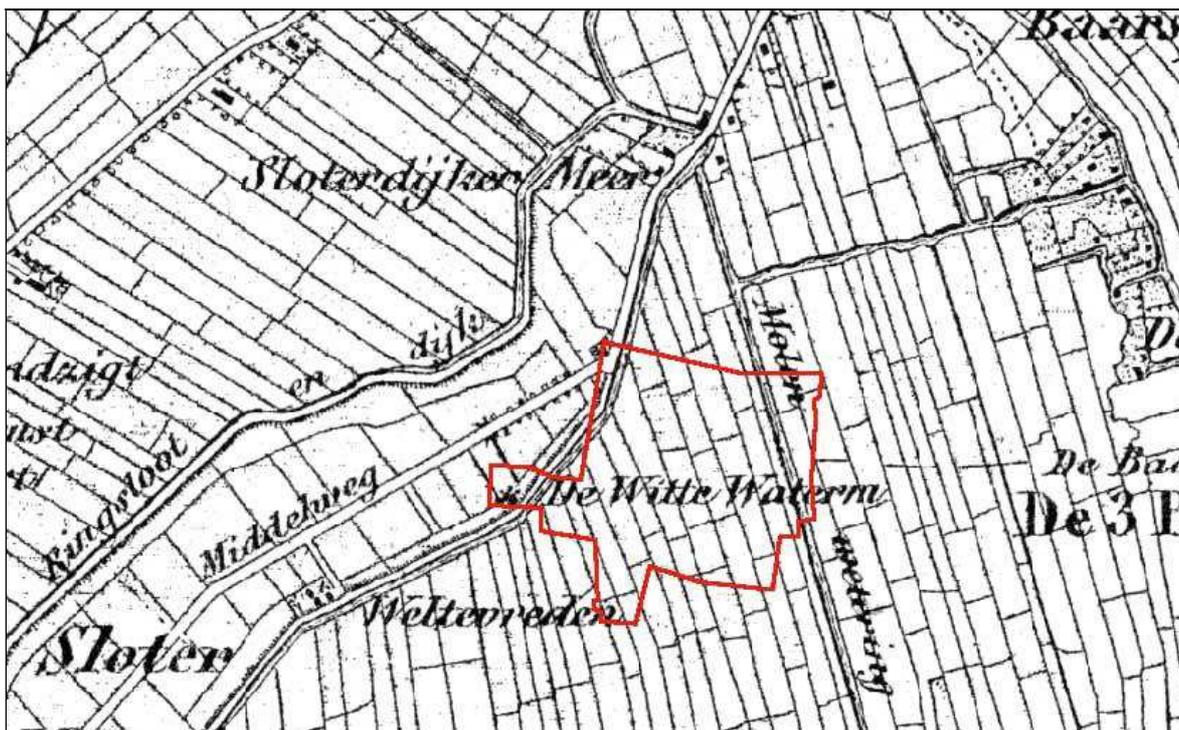
3.3.1 Ontginningen

De Sloterbinnenpolder behoorde tot in de 19de eeuw tot de ambachtsheerlijkheid Sloten, die uit vier 'bannen' (rechtsgebieden) bestond: Sloten, Sloterdijk, Osdorp en de Vrije Geer. Het was oorspronkelijk een veengebied waarvan de ontginning startte in de 11de of 12de eeuw. Haaks op de bestaande waterlopen werden percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m. Aan de kopse kant verrezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing. De percelen werden door middel van perceleringssloten gescheiden. Deze sloten, nog duidelijk te zien op historische kaarten (afb. 3), dienden om het natte veengebied te ontwateren waardoor geschikt akkerland ontstond.⁵ Als gevolg van de ontwatering daalde het maaiveld en werd de grond weer natter. Er werden nieuwe stroken veen in cultuur gebracht, waarbij de bewoning verplaatste en de achterkade als secundaire ontginningsas in gebruik werd genomen.⁶

Om het waterniveau binnen het ontgonnen land op peil te houden werden in de 15de en 16de eeuw kades en dijken aangelegd. Hierlangs werden molens gebouwd, die het overtollige water op wateringen loosden. Door dit systeem van afwatering ontstonden de polders waarin het waterpeil werd beheerst.

⁵ Heijdra 2004, 16

⁶ Stol 1993, 29; Borger 1987, 16-17

3 Het plangebied (rood omlijnd) op de Topografisch Militaire Kaart uit 1854

3.3.2 Sloterdijkermeer(polder)

Het Slotermeer was een ondiep meer, ontstaan door oeverafslag van een veenstroompje dat van Sloten naar een inham bij Sloterdijk liep. Het meer was een belangrijke vaarroute tussen beide dorpen. Het Slotermeer werd in 1479 door Maria van Bourgondië, als gravin van Holland, aan het dorpsbestuur van Sloterdijk geschonken. De verpachting van visserij zou een bron van inkomsten zijn voor Sloterdijk, hetgeen ten goede kwam aan het onderhoud van de kerk. Het hooguit 3 meter diepe meer 's viel zomers op verschillende plaatsen droog en de visopbrengst liep terug.⁷ Dit was de aanleiding om het meer in 1639 in eeuwige erfpacht te geven aan twee inwoners van Hoorn. Aan de erfpacht werd evenwel de verplichting tot een financiële bijdrage aan de kerk te Sloterdijk verbonden. Het Sloterdijkermeer werd in 1644 na aanleg van een ringdijk en –sloot drooggelegd en de polder kon met een agrarische bestemming weer geld opleveren. De watermolen van de polder stond aan de oostelijke ringdijk en door de polder werd de Waagenweg, later Middelweg of Sloterdijkermeerweg, aangelegd om de verbinding tussen Sloterdijk en Sloten te behouden (afb. 2, 4, 4). De molen brandde in 1893 af. Ter plaatse werd een windmotor met centrifugaalpomp gebouwd, die niet voldeed en in 1895 werd vervangen door een achtkante vijzelmolen. Bij de herbouw werd gebruik gemaakt van de een jaar tevoren buiten gebruik gestelde Noordermolen van de Sloterbinnen- en Middelveldse gecombineerde polders. Hij werd ook wel Witte Molen genoemd en deed dienst tot 1925, toen naast de molen een gemaal werd gebouwd. Vier jaar later werd hij onttakeld en in 1954 geheel afgebroken voor de aanleg van de Jan Evertsenstraat. Het vervangende gemaal bleef nog staan tot 1995 en werd afgebroken voor de bouw van de nieuwe wijk Oostoever.⁸

⁷ Firet 2001, 10.

⁸ Hoek Ostende 2001, 18-23; www.molendatabase.org

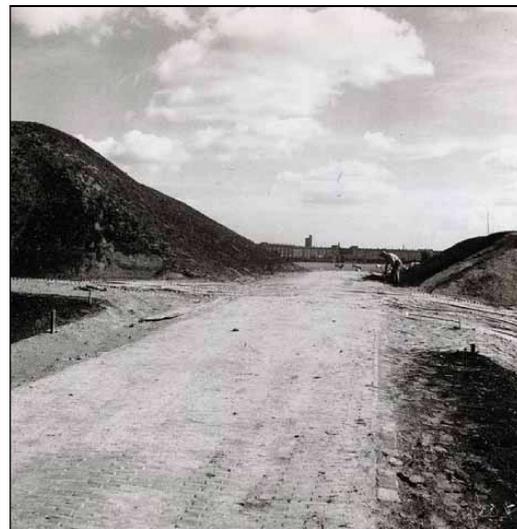
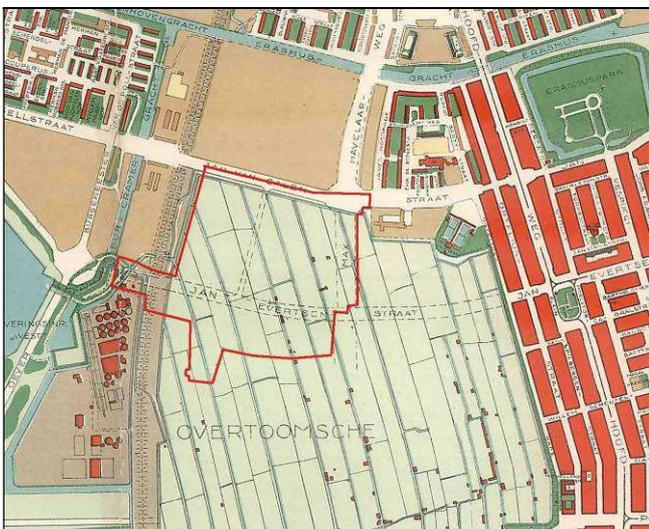
4 De Witte Watermolen van de Sloterdijkmeerpolder in 1913 en in 1947 met zand voor de aanleg van de Jan Evertsenstraat (tekening I. Wiersma en foto SAA)

3.3.3 Verstedelijking

Afgezien van de inpoldering van het Sloterdijkmeer veranderde er in de eeuwen na de ontginningen weinig binnen de grenzen van het Plangebied Lucas Andreas e.o. Op kaarten uit de 17de tot in de 20ste eeuw staan geen wegen en gebouwen aangegeven. Wel trad er in 1848 een bestuurlijke verandering op, toen de bannen Sloten, Sloterdijk, Osdorp en de Vrije Geer samen de gemeente Sloten c.a. werden. Deze situatie duurde tot 1921, toen deze gemeente opging in de gemeente Amsterdam.

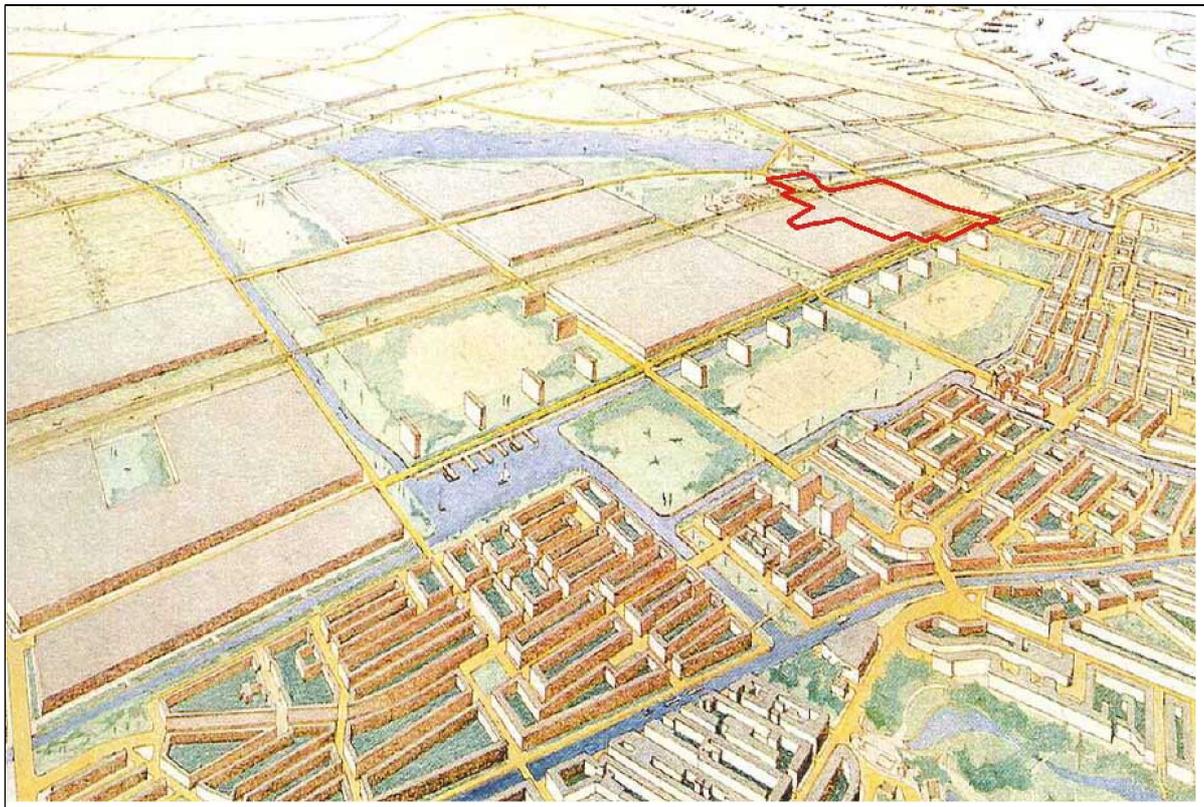
De Ceintuurspoorbaan

In hetzelfde jaar besloot Amsterdam tot de uitvoering van het al langer bestaande plan voor de aanleg van een 'Ceintuurspoorbaan' rond de stad. Tot eind jaren '30 werd gewerkt aan de uiteindelijk ca. 30 km. lange zanddijk rond Amsterdam. De daaropvolgende 40 jaar is de dijk slechts gebruikt om op te wandelen, te spelen en vanaf te sleeën. Ten behoeve van de vele naoorlogse stadsuitbreidingen werd het dijklichaam in de jaren '50 en '60 op verschillende plaatsen doorgraven, zoals binnen het huidige plangebied voor de aanleg van het westelijk deel van de Jan Evertsenstraat van het Mercatorplein naar de Sloterplas (afb. 5). Het westelijk deel van de ringspoorbaan werd uiteindelijk in 1986 in gebruik genomen, maar van een ring, rond Amsterdam ten zuiden van het IJ, was pas sprake na de voltooiing van het zuidelijk deel in 1993, al bestaat de verbingsbocht tussen het westelijk en zuidelijk deel, het knooppunt De Nieuwe Meer, slechts uit een metrospoor.

5 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Publieke Werken uit 1952 en de aanleg van de Jan Evertsenstraat door het dijklichaam van de ringspoorbaan naar, in de verte, het Mercatorplein in het oosten (foto ca. 1955 Publieke werken, SAA)

De Ceintuurparkweg

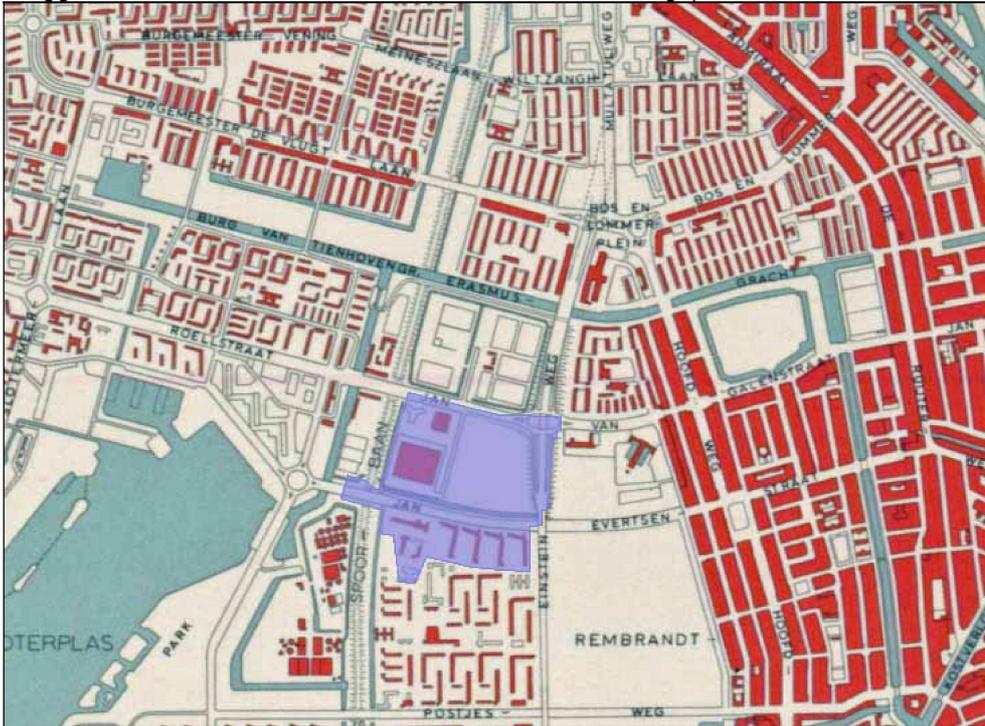
6 Het plangebied (rood omlijnd) op een perspectieftekening bij het Algemeen Uitbreidingsplan met de reeds aangelegde spoordijk en de geplande Ceintuurparkweg langs flatgebouwen in het toekomstige Rembrandtpark (Publieke Werken 1934)

In het Algemeen Uitbreidingsplan voor Amsterdam (1935, herzien 1938 en 1939) was een op Amerikaanse parkways geïnspireerde 'Ceintuurparkweg' opgenomen, een 54 m brede met groen en parken omgeven hoofdverkeersweg op maaiveldhoogte. De weg zou lopen van de Berlagebrug om het in de jaren '20 aangelegde zuidelijk en westelijk deel van de stad naar het westelijk havengebied en vervolgens via de Hembrug naar Alkmaar (afb. 6).⁹ In de vijftiger jaren werd een begin gemaakt met de uitvoering van het plan: op de kaarten van Publieke Werken uit 1952 en 1961 staat het noordelijk deel van de Ceintuurparkweg, van de Haarlemmerweg tot even voorbij het Bos en Lommerplein, aangegeven als Multatuliweg en Max Havelaarweg (afb. 5, 7). In de loop van de jaren '50 bleek er echter sprake van een aanzienlijk snellere toename van bevolking en van autoverkeer dan in het AUP van twintig jaar eerder was voorzien. Hierdoor werd een kruisingsvrije niet gelijkvloerse autosnelweg noodzakelijk. Hoewel Rijkswaterstaat voorstander was van een ringweg veel ruimer om de stad, ongeveer ter plaatse van de huidige A9, hield Amsterdam vast aan het tracé van de Ceintuurparkweg uit het AUP.¹⁰ Op plaatsen waar in het AUP groenzones voorzien waren, zoals het huidige Rembrandtpark ten oosten van het plangebied, kon de nieuwe, brede en hooggelegen ringweg aangelegd worden ten koste van enig gepland groen. De reeds gerealiseerde bebouwing langs de Multatuliweg heeft echter maar kort langs een rustige parklaan gelegen: nadat in 1966 het eerste deel van de rijksweg A10 was geopend, vanaf de nieuwe Coentunnel tot het Bos en Lommerplein, ten noorden van het huidige plangebied, reed het verkeer daar wel erg dicht langs de achterbalkons (afb. 7 boven en 8 onder). Tussen 1969 en 1973 werd het westelijk deel in drie fases

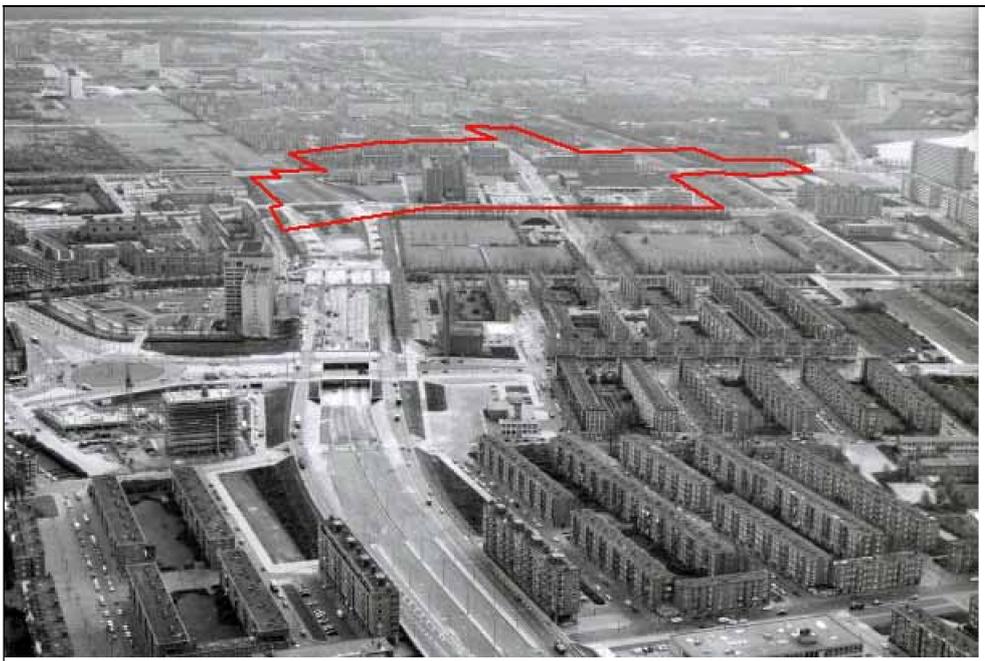
⁹ Nijenhuis 2007, 45-46

¹⁰ Kloos 2010, 75

zuidwaarts verlengd tot aan het knooppunt De Nieuwe Meer en de hele ring, die in het zuiden de bruggen over de Schinkel en de Amstel deelt met de ringspoorbaan, werd in 1990 voltooid.

7 Het plangebied (blauw) op kaart van Publieke Werken uit 1961

8 Het plangebied (rood omlijnd) op een luchtfoto uit 1968 vanuit het noorden (SAA)

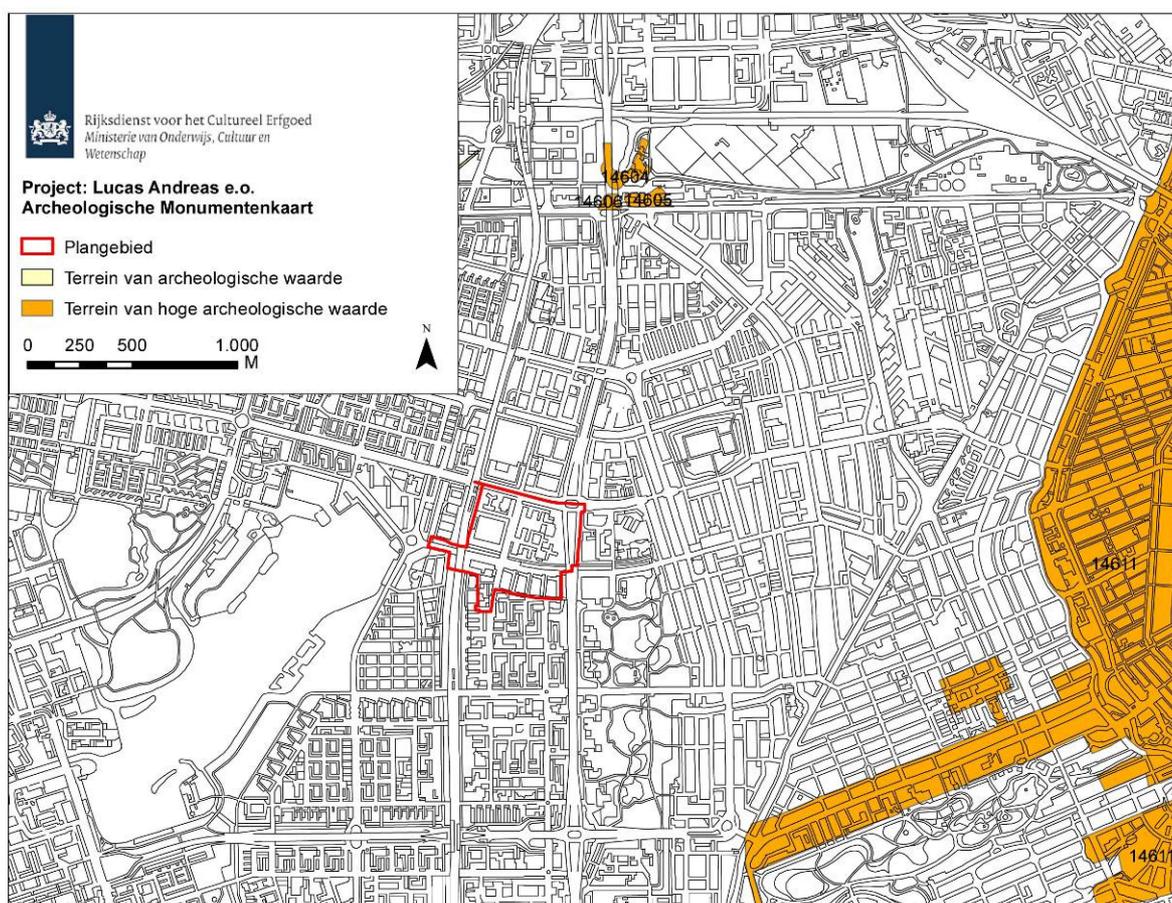
Het plangebied is, afgezien van het boven besproken stukje Sloterdijkmeerpolder, tot in de jaren '50 onbebouwd weiland gebleven. De bebouwing, op ca 2 m zandophoging, ten zuiden van de Jan Evertsenstraat en ten westen van de Jan Tooropstraat stamt uit de tweede helft van de jaren '50. Het

oorspronkelijke Sint Lucasziekenhuis werd in 1966 in gebruik genomen en is daarna verschillende malen uitgebreid, o.a. na de fusie met het Sint Andreasziekenhuis in 1996.¹¹

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumentenkaart en Cultuurhistorische Waardenkaart

Binnen het plangebied zijn volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen archeologische monumenten aangewezen. Ook is het gebied vrij van zones met een archeologische waardering (afb. 9). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld. De verwachtingen op deze kaarten zijn algemeen van aard en dienen in het geval van bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt in het volgende hoofdstuk en is gebaseerd op de historisch-topografische analyse.

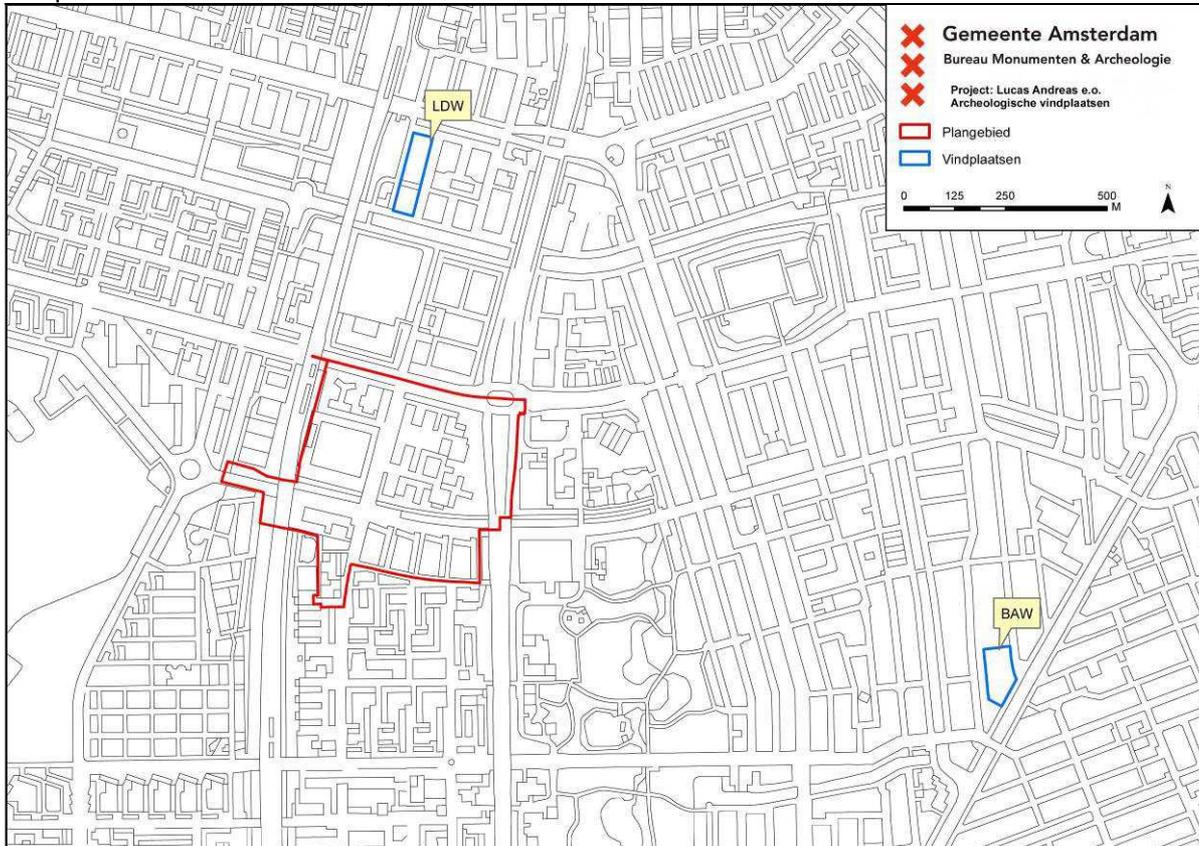
9 Het Plangebied Lucas Andreas e.o. (rood omlijnd) op de Archeologische Monumentenkaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld

3.4.2 Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied

In het plangebied zijn tot op heden geen archeologische vindplaatsen bekend. Wel zijn in de nabije omgeving van het plangebied twee archeologische vindplaatsen bekend (afb. 10). Deze vindplaatsen liggen beide aan verbindingswegen binnen de historische infrastructuur. Kenmerkend voor deze

¹¹ Kruizinga 2002, 1002

historische routes is dat erlangs relatief dichte bewoning en bebouwing voorkwam. Dat is niet het geval bij het plangebied, dat midden in het voormalige agrarische en onbebouwde veenweidegebied ligt. De vondsten en structuren die op deze vindplaatsen werden gedocumenteerd geven echter wel informatie over de ontwikkeling en de gebruiksgeschiedenis van de Sloter Binnenpolder. De vindplaatsen worden hieronder kort beschreven.

10 Het plangebied (rood omlijnd) en de twee vindplaatsen

Baarsjesweg 199 (BAW)

In 2005 heeft BMA een Inventariserend Veldonderzoek uitgevoerd op het voormalige RIVA-terrein aan de Baarsjesweg, langs de Kostverlorenvaart. Tijdens dit onderzoek zijn sporen van 18de-eeuwse bebouwing aangetroffen. Het natuurlijke Hollandveen bevond zich op 2,5 à 3 m ÷ NAP.¹²

Leeuwendalersweg (LDW)

BMA heeft in 2009 een Archeologische Begeleiding uitgevoerd in de bouwput Kolenkit Zuidelijk Veld Fase 1. De vroegste gebruikssporen op de vindplaats dateren uit de 17de eeuw. Toen is, waarschijnlijk met de inpoldering van het naastgelegen Sloterdijkermeer in 1644, het veen opgehoogd. De oudste bebouwingssporen lagen op een diepte van drie meter onder de huidige Leeuwendalersweg en bestonden uit een goed geconserveerd, rechthoekig gebouw uit de 17de of begin 18de eeuw (afb. 11). Uit de bouwwijze en inrichting viel af te leiden dat dit een schuur of stal was. Een verhard tracé ten oosten van het gebouw is als de Sloterdijkermeerweg geïnterpreteerd.¹³

¹² Gawronski 2006, 13

¹³ Gawronski, 2010

11 Gebouw met waterkelder aan de Leeuwendalersweg tijdens het archeologisch onderzoek in 2009

3.4.3 Bodemopbouw

Het maaiveld van de natuurlijke veenondergrond lag tot in de jaren '50 van de 20ste eeuw op 1,5 – 2 m ÷ NAP.¹⁴ Uitgaande van de huidige maaiveldhoogte van 0,5 m ÷ NAP en het wegzakken van het veen onder het enorme gewicht van het recente zandpakket kunnen mogelijke archeologische sporen of vondsten voorkomen vanaf ca. 2 m onder het huidige maaiveld. Eventuele archeologische sporen zijn waarschijnlijk door de 20ste-eeuwse herinrichting verstoord.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Uitgaande van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het Plangebied Lucas Andreas e.o. materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de ontginnings- en gebruiksgeschiedenis van de 11de tot in de 20ste eeuw. Er kunnen in het gebied verkavelingsloten of losse vondsten verwacht worden en sporen van de ringdijk en van de watermolen van de Sloterdijkermeerpolder. De archeologische sporen van landgebruik en losse vondsten vertonen in de regel een wijde verspreiding en een lage trefkans, de sporen van een dijk en een molen vertonen in de regel een dichte verspreiding en een hoge trefkans.

De archeologische kwaliteit van de ondergrond in het plangebied is echter aangetast als gevolg van de herinrichting en aanleg van huidige bebouwing en infrastructuur in de tweede helft van de 20ste eeuw. Daarbij zijn het oorspronkelijke maaiveld en de bijbehorende bodemopbouw waarschijnlijk verstoord.

¹⁴ Kaarten Publieke Werken 1929, 1936 en 1950

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het Plangebied Lucas Andreas e.o. materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiksgeschiedenis van de 11de tot in de 20ste eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied met zes zones. Deze zones hebben alle een negatieve archeologische verwachting.

- A. De Witte Molen**
Betreft de 17de-eeuwse watermolen. De mogelijke materiële neerslag van deze zone betreft ophogingen en fundering van de in 1893 afgebrande molen. Eventuele archeologische sporen zijn echter door de 20ste-eeuwse herinrichting verstoord.
- B. Ringdijk Sloterdijkermeerpolder**
Delen van het tracé van de ringdijk uit de 17de eeuw. De materiële neerslag houdt verband met de dijk aanleg, en bestaat uit losse vondsten, afval of sporen van de dijkstructuur. Overblijfselen van de dijk hebben in principe een hoge dichtheid en een grote samenhang. Eventuele archeologische sporen zijn echter door de 20ste-eeuwse herinrichting verstoord.
- C. Ringvaart Sloterdijkermeerpolder**
In de bedding van de 17de-eeuwse ringvaart kunnen in het water gegooid of gevallen losse vondsten verwacht worden. Deze vondsten hebben een wijde verspreiding en weinig samenhang. Eventuele archeologische sporen zijn echter door de 20ste-eeuwse herinrichting verstoord.
- D. Molenwetering**
In de bedding van de 17de-eeuwse of oudere wetering kunnen in het water gegooid of gevallen losse vondsten verwacht worden. Deze vondsten hebben een wijde verspreiding en weinig samenhang. Eventuele archeologische sporen zijn echter door de 20ste-eeuwse herinrichting verstoord.
- E. Sloterdijkermeerpolder**
Hier kunnen sporen voorkomen die verband houden met bewoning of landgebruik vanaf de drooglegging in de 17de eeuw tot de verstedelijking in de 20ste eeuw. De materiële neerslag betreffen mogelijk sporen van ontginning en verkaveling, losse vondsten of afval van bewoning ter plekke of uit de omgeving. Deze overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding. Eventuele archeologische sporen zijn echter door de 20ste-eeuwse herinrichting verstoord.
- F. Sloterpolder**
Hier kunnen sporen voorkomen die verband houden met ontginning, bewoning of landgebruik vanaf de 11de eeuw tot de verstedelijking in de 20ste eeuw. De materiële neerslag betreffen mogelijk sporen van ontginning en verkaveling, losse vondsten of afval van bewoning ter plekke of uit de omgeving. Deze overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding. Eventuele archeologische sporen zijn echter door de 20ste-eeuwse herinrichting verstoord.

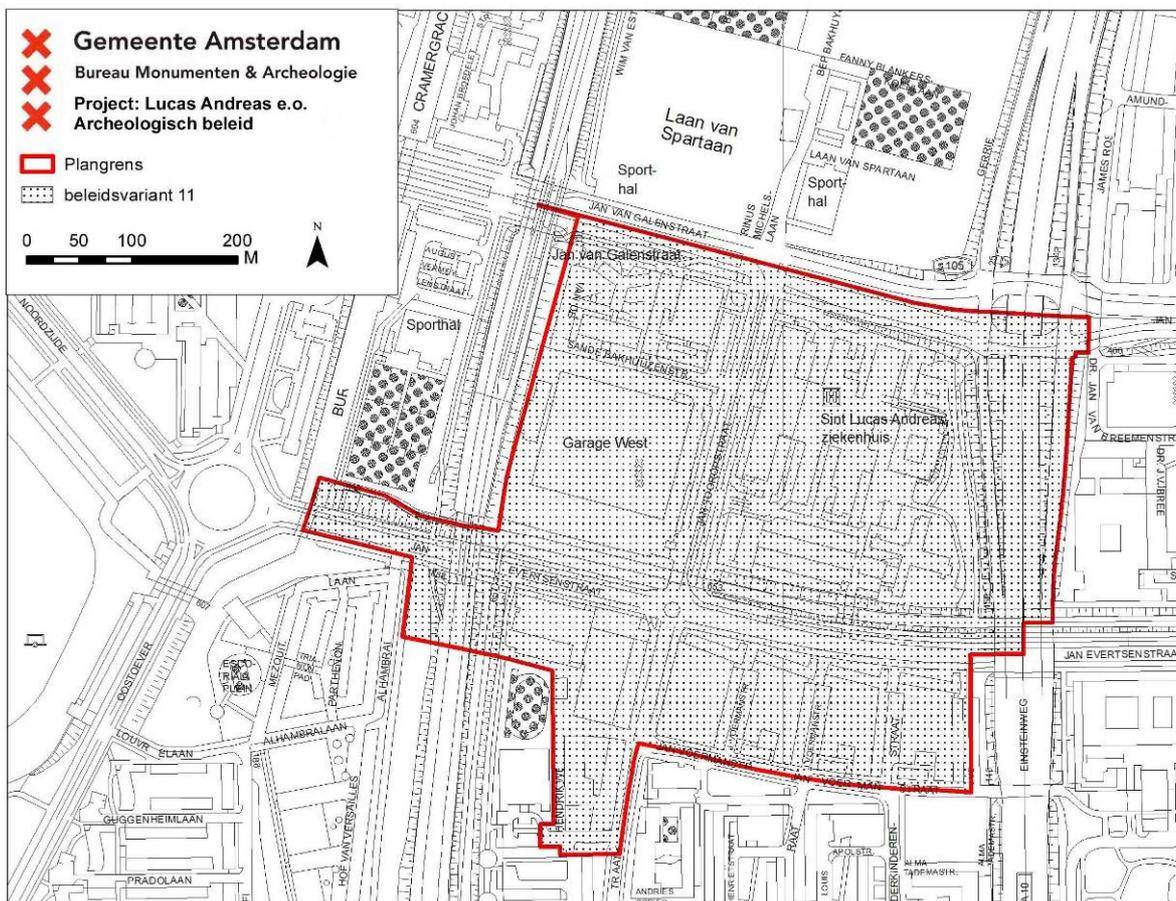
5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het Plangebied Lucas Andreas e.o. is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop één zone met bijbehorende specifieke beleidsmaatregel (Appendix: beleidsvarianten, stroomschema).

Beleidsvariant 11

Vanwege de negatieve verwachting geldt voor het hele plangebied een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij alle bodemingrepen.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek is uitgevoerd voor het Plangebied Lucas Andreas e.o. en heeft betrekking op de ondergrondse cultuurhistorische waarden. In het plangebied bestaat één archeologische beleidszone met een negatieve verwachting. Deze beleidszone wordt vrijgesteld van verder archeologisch onderzoek.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie wordt gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS): <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

Cultuurhistorische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

Stadsarchief Amsterdam (SAA): <http://beeldbank.amsterdam.nl/>

Molendatabase: www.molendatabase.org

Literatuur

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005

BMA, *Erfgoedagenda Amsterdam 2010-2014*, Amsterdam 2010

Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied,' in: W.F. Heinemeijer, & M. F. Wagenaar, *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Ede/Antwerpen 1987, 16-17.

Firet, L., *Sloterplas, leven rond de Sloterplas*, Muiderberg 2001

Gawronski, J., 'Amsterdam: Baarsjesweg 199', in: Willemsen A., e.a. (red.): *Holland, Archeologische Kroniek van Holland over 2005*, Amsterdam 2006, 13.

Gawronski, J., R. Jayasena & J. Veerkamp, *Zeis onder het maaiveld. Archeologische begeleiding Kolenkit Zuidelijk Veld Fase 1 (2009)*, (BMA AAR 42) Amsterdam 2010

Heijdra, T., *Bos en Lommer en De Baarsjes. De geschiedenis van Amsterdam-West*, Alkmaar 2004

Hoek Ostende, J.H. van den, *De molens van Amsterdam in oude ansichten deel 3*, Zaltbommel 2001

Kloos, M. (red), *Ring A10*, Amsterdam 2010

Kruizinga, J. *XYZ van Amsterdam*, Amsterdam 2002

Nijenhuis, W. en Winden, W. van, *De mooie weg in het Nederlandse landschap. De diabolische snelweg*, Rotterdam 2007

Provincie Noord-Holland, *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit*, Haarlem 2010

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/Antwerpen 1993

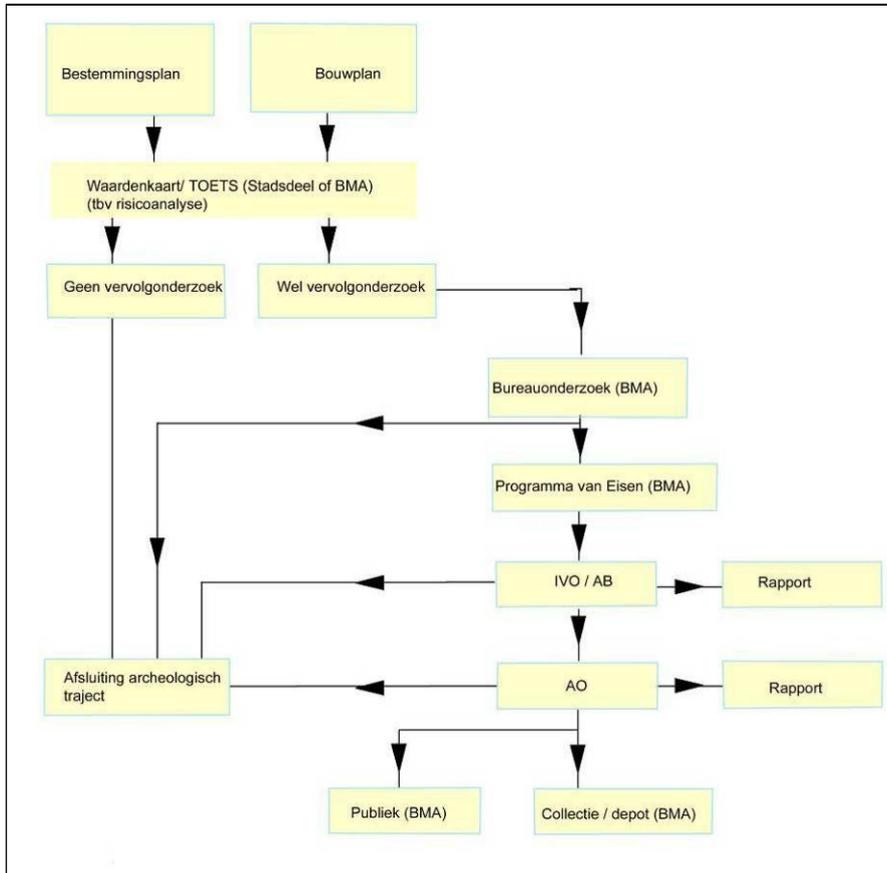
Appendix: beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenveld zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden die als vaarweg in gebruik zijn of waren binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de (voormalige) waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².
- 10: Gebieden die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.
- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen vanwege eerder archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. Verder betreft het gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage

archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Voor al deze situaties geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie BMA

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 12-117

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

BRL SIKB 4000 PROTOCOL 4002

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum: 12-11-2012
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: dr. J. Euwe
Cartografie: drs. J. van den Dijssel

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2012
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.